

УДК 343.13(477)

Наталя Турман,

канд. юрид. наук,
асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ТА РОЛЬ МЕДІАТОРІВ ПРИ УКЛАДЕННІ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена аналізу процесу медіації як спроби досягнути добровільного порозуміння (примирення) між потерпілим і правопорушником із метою відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди за допомогою неупередженої, підготовленої для розв'язання конфлікту особи – медіатора.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, угоди, угода про визнання винуватості, угода про примирення, медіація, медіатор.

Постановка проблеми. Досить прогресивним положенням Кримінального процесуального кодексу України є закріплення порядку здійснення кримінального провадження на підставі угод.

Закріплення інституту угод у кримінальному процесуальному праві України – це закріплення імперативних та диспозитивних начал у кримінальному процесі при здійсненні проваджень на підставі угод, запорука та гарантія демократизації та гуманізації кримінального судочинства.

Однак, незважаючи на позитивну динаміку ухвалення вироків на підставі угод, аналіз норми КПК України та механізму реалізації цього інституту на практиці породжує серед науковців та практиків спірні питання щодо реалізації й ефективності застосування деяких норм чинного законодавства. Крім того, процес реалізації вищезазначених норм на практиці відкриває низку прогалин, що допущені в нормах чинного законодавства, зокрема в тих, що стосуються інституту медіації, які, своєю чергою, перешкоджають належній реалізації останнього в практичну діяльність.

Дослідження і публікації. Шляхи вдосконалення кримінального процесуального законодавства; пошук оптимальних кримінально-процесуальних форм, які б надавали можливість раціональніше й економніше використовувати бюджетні видатки, що асигнуються на здійснення правосуддя, зняти надмірне навантаження з правоохоронних та судових органів; аналіз ролі медіації у кримінальному процесуальному праві та визначення процесуального статусу медіатора привертала увагу багатьох відомих дослід-

ників: Ю. В. Бауліна, Р. Веннігера, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, В. В. Землянської, О. Б. Комарницької, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, І. Д. Перлова, М. В. Руденка, В. Я. Тація, І. Я. Фойницького, М. Філли та інших.

У свою чергу всі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку та вдосконалення інституту угод і як складової частини медіації у кримінальному процесуальному праві України, а також для розробки єдиного механізму реалізації відповідних норм на практиці.

Мета і завдання цієї статті полягають у:

- 1) здійсненні аналізу норм чинного законодавства та процедури застосування останніх органами досудового розслідування й судовими органами під час здійснення кримінального провадження; 2) виявленні складних і спірних питань, що виникають на практиці при реалізації інституту угод; 3) проведення аналізу позитивних та дискусійних моментів, що виникають при застосуванні інституту медіації у здійсненні кримінального провадження на підставі угод; 4) аналізі процесуально-правового статусу медіатора у кримінальному провадженні та встановленні процесуальних вимог до останнього.

Виклад основного матеріалу. Інститут угод у кримінальному провадженні закріплений на законодавчому рівні та застосовується на практиці вже певний час. Важливе місце при укладенні угод у кримінальному провадженні посідає інститут медіації. Однак для ефективного використання інституту медіації як однієї із форм відновного пра-

восуддя потребують певного уточнення деякі положення чинного КПК.

Згідно з ч. 1 ст. 469 КПК України угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

З аналізу змісту даної статті чітко видно, хто може виступати ініціатором укладення угоди. Так, відповідно до ст. 469 КПК України, суди включені до переліку органів, які не можуть провадити домовленості стосовно угоди про примирення. Слід пам'ятати, що суди виступають незалежними арбітрами у розгляді кримінальних проваджень. Суд відповідно до гл. 35 КПК України не є суб'єктом доказування винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Основним завданням суду у разі здійснення кримінального провадження на підставі угод про примирення є перевірка відповідності укладення угоди про примирення вимогам закону та з'ясування наявності підстав для затвердження останньої.

У даній статті також зазначено, що слідчий також не може бути ініціатором укладення угоди та брати участь у домовленостях. Стосовно прокурора законодавець чітко закріпив, що він (прокурор) може ініціювати укладення угоди про визнання винуватості, а отже, може брати участь у перемовинах тільки стосовно укладення даного виду угод у кримінальному провадженні.

Отже, згідно з ч. 1 ст. 469 КПК України домовленості стосовно угоди про примирення не можуть проводитись слідчим, прокурором або суддею. Незважаючи на це положення, А. В. Лапкін висловлює думку, що більшість проблем, які виникають при запровадженні інституту медіації на практиці, можуть бути розв'язані за допомогою залучення органів прокуратури до процесів медіації. На його думку, прокурори цілком здатні успішно реалізовувати право потерпілих на примирення з винними самостійно, без залучення будь-яких третіх осіб. Здійснюючи посередництво у вирішенні питань про примирення сторін, прокурор не виступає на боці якоїсь із них, оскільки принцип публічності унеможливає його особисту зацікавленість у справі чи залежність від котроїсь із сторін [1]. З огляду на досвід зарубіжних країн, така думка дійсно має право на існування, однак, на нашу думку, не повною мірою на позитивному рівні може зарекомендувати себе на практи-

ці. Дотримання принципу об'єктивності при укладенні угоди про примирення можна досягнути у більш повному обсязі, якщо після того, як потерпілий або підозрюваний чи обвинувачений виявили бажання примиритися з протилежною стороною, до процедури примирення залучити фахівця в даній справі, тобто медіатора.

Слушно зазначає О. В. Стратій, що оскільки захисник, представник сторін кримінального провадження є заінтересованими особами в результаті вирішення кримінального провадження, то вони під час укладення угоди можуть тільки представляти інтереси сторін, самостійної ініціативи не мають. Якщо сторони беруть безпосередню участь у перемовинах чи домовленостях, то захисник або представник виконують тільки дорадчу функцію, надають консультації. У разі відсутності сторін вони зобов'язані обговорювати та погоджувати кожен умову договору зі своїми довірцями [2, с. 135-136].

Крім того, О. В. Стратій переконаний, що найбільш ефективно медіаторські функції може здійснювати спеціаліст-психолог. Психолог на професійному рівні може працювати з конфліктами, володіє можливостями ситуативного підходу і має досвід, що ґрунтується, насамперед, на переговорній практиці, використання ідей медіаторства в організації комунікативного процесу між сторонами кримінального провадження та пошуку можливостей укладення угоди між ними. Медіатор-психолог, який бере участь у кримінальному провадженні, набуває процесуального статусу спеціаліста і зазвичай має справу з конфліктом, учасники якого взагалі не зв'язані жодними стосунками, крім конкретної ситуації вчинення злочину, через яку вони опинилися у конкретному переговорному процесі. Така позиція певною мірою є актуальною і має право на існування, адже психолог – це спеціаліст, який займається вивченням проявів, способів і форм організації психічних проявів особистості в різних сферах людської діяльності з метою надання в подальшому психологічної допомоги, підтримки. Вивчення душі людини і вміння пояснити способи врегулювання певних ситуацій є професійною діяльністю психолога.

З вищевказаних нами положень вбачається, що досить позитивним моментом було б, якщо медіатором виступала особа, яка є професійним психологом. Це твердження має низку переваг, однак, якщо медіатором все ж таки не є професійний психолог, доцільно було б передбачити, що медіатори повинні мати досвід роботи у сфері психології, соціології, педагогіки або права, крім того, медіатор повинен бути обізнаний у положен-

нях чинного законодавства. Адже основним його обов'язком є не тільки зрозуміти позицію сторін та посприяти останнім знайти вихід у вирішенні конфлікту, але й підвести конкретну ситуації під норму чинного законодавства.

Так, зокрема, якщо знову повернутися до аналізу ч. 1 ст. 469 КПК України, то для укладення угоди про примирення можуть залучатися фахівці із цієї справи, так звані медіатори, основною метою діяльності яких повинно бути надання допомоги сторонам у досягненні домовленості та складанні проекту угоди. Однак положення щодо закріплення процесуального статусу медіатора, чіткого визначення його прав та обов'язків не знайшли свого законодавчого закріплення, що дозволяє на науковому та практичному рівнях висувати різні твердження щодо основної мети діяльності вищезазначених осіб при укладенні угоди про примирення.

Варто погодитися з думкою С. Слинська, згідно з якою запровадження інституту медіації у кримінальному процесі потребує подальшого законодавчого врегулювання з уточненням вимог до самих медіаторів як учасників провадження, а також порядку та підстав їх участі у кримінальному провадженні [3].

Поняття медіації сформульовано в рамках Рішення ради ЄС «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» [4]. Медіація розглядається як посередництво, в процесі якого сторони обговорюють злочин, його наслідки та ухвалюють спільне рішення про відшкодування шкоди жертві та громаді, а також заходи щодо виправлення особи злочинця [5, с. 211-215]. Основним завданням медіації є складання сторонами взаємоприйнятної угоди про умови примирення та порядок виконання взятих на себе зобов'язань [6, с. 166-171].

Закріплення на законодавчому рівні можливості укладення угод у кримінальному провадженні є запорукою розвитку інституту медіації у кримінальному процесуальному праві нашої держави.

Медіація (англ. *Mediation* – посередництво, mediator – посередник, примиритель; mediator – посередницький) – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби всіх учасників конфлікту.

Під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них [7].

Згідно з ч.1 ст. 469 КПК України домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження, тобто медіатора.

Медіатори – не судді і не арбітри. Вони не мають права нав'язувати сторонам своє бачення проблеми чи варіант рішення. Головна мета медіаторів – допомогти сторонам дійти порозуміння. Вони ставлять запитання, допомагають сторонам висловитись та почути один одного, обговорити наслідки того, що сталося, в атмосфері поваги та безпеки, керують процесом у такий спосіб, щоб сприяти досягненню згоди щодо найкращих шляхів виправлення завданої шкоди й укладенню угоди, яка була б реальною для виконання [8, с. 26-27].

Для належного та ефективного здійснення процесу медіації останній повинен базуватися на основі таких принципів: добровільної участі та рівності сторін та інших учасників процесу, активності і самовизначення сторін медіації, незалежності, нейтральності та конфіденційності інформації щодо медіації.

Слушною є думка А. В. Лапкіна про позитивні риси введення інституту медіації до норм українського законодавства, однак є низка невирішених питань щодо процедури укладення угоди про примирення [1]. Тому доречними і на сьогодні залишаються пропозиції науковців: прийняти спеціальний закон «Про медіацію у кримінальних справах» [6, с. 170], увести до кола суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності медіатора, визначити його права та обов'язки, встановити окремі строки для проведення дій із примирення, розробити організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів [9, с. 139-146].

Крім того, доречно було б на державному рівні закріпити кодекс етики медіатора, для якого, своєю чергою, зняла б низку етичних питань, пов'язаних із діяльністю медіаторів при укладенні угод у кримінальних провадженнях.

Якщо проаналізувати нормативно-правову базу, яка є основою запровадження інституту медіації в нашій державі, то 26 червня 2013 року на II сесії VII скликання Верховної Ради України під № 2425а зареєстрований проект Закону України «Про медіацію», в якому певною мірою визначаються правові засади організації та здійснення медіації і діяльності медіаторів в Україні.

Крім того, на II сесії VII скликання Верховною Радою України зареєстрований проект Закону «Про медіацію» № 2480 від

27.03.2015, основною метою якого є визначення правових основ надання послуг медіації на професійних засадах та запровадження інституту медіації в суспільстві, поширення практики мирного вирішення спорів поза-судовими методами та забезпечення збалансованих відносин між інститутом медіації та судовою системою.

Тобто розробка нормативно-правового акта, який би на законодавчому рівні визначив та врегулював питання правового статусу, прав та обов'язків медіатора, процесуальний характер діяльності останнього, правові основи надання послуг медіації на професійних засадах, наразі триває.

Якщо повернутися до суті медіації, то остання полягає в організації зустрічей потерпілого і правопорушника по справах, які передаються з правоохоронних та судових органів у разі, якщо злочинець визнав факт вчинення ним злочину. Вона є спробою досягнення добровільного порозуміння (примирення) між потерпілим і правопорушником з метою відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди за допомогою неупередженої, підготовленої для розв'язання конфлікту особи – медіатора [8, с. 26-27].

Медіатор – особа, яка досягла відповідного віку, відповідає певним професійним вимогам, має статус медіатора і яку сторони угоди обрали для проведення медіації.

Здебільшого медіатор впливає на процес медіації та контролює його, оцінює критично ситуацію, яка склалася між сторонами, крім того, певною мірою впливає на результат діалогу та в разі потреби може запропонувати свої варіанти розв'язання конфлікту, які мають бути взаємовигідними для учасників медіації.

Якщо проаналізувати процесуальну діяльність медіатора у процесі ведення медіації, то можна стверджувати, що він відіграє різного роду ролі у здійсненні даного виду діяльності, що знайшло своє втілення у Європейському кодексі поведінки для медіаторів, а саме:

– медіатор «керівник» – тільки контролює процедуру і не здійснює жодного впливу на зміст медіації;

– медіатор «формулювальник» – його діяльність спрямована на збір та розширення інформаційної та аргументаційної бази учасників, при цьому медіатор повною мірою використовує свої професійні знання та навички;

– медіатор «підкажчик» – його полягає в тому, що він намагається не тільки керувати процесом медіації, але й координувати зміст останнього;

– медіатор «оцінювач» – його роль спрямована на здійснення критичної оцінки ситуації, яка реально існує і яка склалася між сторонами медіації;

– медіатор «лідер» – вносить свої пропозиції стосовно розв'язання конфлікту, який існує [10].

Стверджувати той факт, що медіатор під час процесу медіації відіграє тільки одну або дві з вище перерахованих ролей, буде неправильним, оскільки на практиці в процесі медіації ці ролі постійно взаємодіють та доповнюють одна одну, а сам медіатор до завершення процесу медіації встигає побувати в різних ролях.

Отже, законодавець чітко визначив, що згідно з ч.1 ст. 469 КПК України домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження. Аналізуючи вищевикладений матеріал, можна впевнено стверджувати, що залучення незалежної особи, яка володіє певними професійними навичками досягнення домовленості стосовно укладення угод, незалежно від їх виду, є позитивним моментом для ефективного вирішення конфлікту, який склався між сторонами.

Тому доречно було б дещо уточнити ч. 1 ст. 469 КПК України шляхом внесення змін та викласти її в такій редакції: «Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді)».

Крім того, ч. 2 ст. 469 КПК України варто доповнити і викласти в такій редакції: «Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою особи-медіатора, погодженої сторонами кримінального провадження».

Висновки

Актуальним залишається питання стосовно законодавчого закріплення статусу медіатора в нашій державі, чіткого визначення прав та обов'язків, процесуального та матеріального аспекту діяльності останнього.

На нашу думку, саме у ЗУ «Про медіацію» необхідно чітко закріпити положення про те, хто може бути запрошений як медіатор у кримінальному провадженні, якими професійними навичками повинні володіти дані особи, визначити інші вимоги до даних осіб, закріпити права й обов'язки останніх, обставини, які виключають участь особи як медіатора у кримінальному провадженні, максимальну кількість медіаторів, які можуть бути залучені у процес для досягнення домовленостей стосовно укладення угод, та низку інших процесуальних моментів, що стосуються ефективної участі медіатора у здійсненні кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Лапкін А. В. Участь прокурора в кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення / А. В. Лапкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Lapkin.pdf.
2. Стратій О. В. Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. В. Стратій; НАВС – Київ, 2015. – С. 135–136.
3. Слинько С. Угоди в кримінальному провадженні новела кримінального процесуального законодавства / С. Слинько // Судебно-юридическая газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud.ua/blog/2014/02/15/60561-ygodi-v-kriminalnomu-provadhenn-novela-kriminalnogo-protsesyalnogo-zakonodavstva>.
4. Про процедуру примирення у кримінальних справах : рекомендація № R (99)19, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 р. на 679 засіданні постійних представників міністрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www/echr-base.ru/rec/2000_19.jsp.
5. Ходирева Т. В. Втілення ідей відновлювально-го правосуддя в кримінальному судочинстві (порівняльно-правовий аналіз) / Т. В. Ходирева // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2006. – № 1. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – С. 211–215.
6. Туманянц А. Р. Посередництво в урегулюванні правових суперечок: досвід США / А. Р. Туманянц // Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. – Вип. 86. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. – С. 166–171.
7. Медіація [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіація>
8. Землянська В. В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України: посібник / В. В. Землянська. – К.: Видавель Захаренко В. О., 2008. – С. 26–27.
9. Туманянц А. Р. Запровадження інституту медіації в кримінальне судочинство України / А. Р. Туманянц // Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. – Вип. 101. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – С. 139–146.
10. Европейский кодекс поведения для медиаторов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mediacia.com/files/Documents/Code_of_Conduct.pdf

Стаття посвячена аналізу процесу медіації як спроби досягти добровільного согласия (примирення) между потерпевшим и правонарушителем с целью возмещения причиненного материального и морального вреда с помощью беспристрастного, подготовленного для решения конфликта лица – медиатора.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, соглашения, соглашение о признании виновности, соглашение о примирении, медиация, медиатор.

This article analyzes the mediation process as attempts to reach a voluntary agreement (reconciliation) between the victim and the offender for the purpose of compensation of material and moral damages with the help of an impartial, prepared for conflict resolution person – the mediator.

Key words: criminal procedure, criminal proceedings, agreement, agreement on the recognition of guilt, conciliation agreement, mediation, mediator.

